

Ion EREMIA

PROBLEMA LINGVISTICĂ ȘI ETNONAȚIONALĂ ÎN OPERA LUI ALEXEI MATEEVICI

The linguistic and ethno-national problem in the work of Alexei Mateevici

This study examines the process of evolution of Alexei Mateevici's concept on the issues of ethnicity and language spoken by the native inhabitants of Bessarabia, a process in which we can distinguish two stages. The year 1913, when A. Mateevici completed his studies at the Theological Academy in Kiev, clearly appears as a distinctive year of these two stages, he marks his professional maturity in the complicated problems he examines. During this period of time, the "Moldovan language" no longer appears as a language distinct from the Romanian language, and the Moldavian-Bessarabians are recognized as a component part of the Romanian nation. The synchronic use of the phrases "Moldovan language" and the Romanian language to designate the language spoken by the inhabitants of Wallachia, Transylvania, Moldavia and Bessarabia, means nothing to A. Mateevici other than the linguistic and ethnic unity of the inhabitants, a unit expressed quite concisely in the speech given at the Teachers' Congress in Bessarabia in May 1917, when he unequivocally mentioned that the Moldovans in Bessarabia are Romanian, and the language they speak is Romanian.

Keywords: Alexei Mateevici; Moldovan language; Romanian language; Bessarabia; Moldovans; Romanians; Russian Empire.

Introducere. „Dacă moldovenii noștri pân-în vremea de astăzi au stat obijduiți în întuneric, apoi asta din pricină că au fost atât de chinuiți în traiul lor, atât de lipsiți de cele mai trebuincioase trupului, inimii și minții, că nici n-au știut că mai este ceva pe lume, afară de bordeiele lor sărace și pustii. Ei nici n-au auzit de bunurile învățaturii în limba mamă, nici nu ș-au putut închipui ce plăcere simți când citești o carte scrisă în limba care-o auzi și o vorbești din leagăn. Iar despre drepturile cetățenești nici nu-i de grai. Toate acestea un lung șir de ani au fost pentru el necunoscute”¹.

Sunt cuvintele Alexei Mateevici scrise în articolul *Datoria noastră* (1906). Tânărul învățăcel a crescut și a fost educat anume în acest mediu. La momentul când a scris aceste rânduri el era produsul acelei societăți în care locuitorii Basarabiei își duceau trista viață în „bordeiele lor sărace și pustii”, fiind „lipsiți de cele mai trebuincioase trupului, inimii și minții”, de învățătura în „limba mamă”.

Studiile la Seminarul Teologic din Chișinău, unde se promova o politică acerbă de rusificare a preoților care erau aici pregătiți, practic, nu lărgea orizontul elevilor în problemele pe care le aborda tânărul seminarist Alexei Mateevici referitoare la limba pe care o vorbea, la originea poporului din care provenea și el, obiceiurile și datinile acestuia. De aceea, în articolele publicistice pe care începe să le publice Al. Mateevici în presa periodică din Basarabia de prin anul 1906, la vârsta de 18 ani, fiind elev la

¹ Alexei Mateevici, *Datoria noastră*. Disponibil: <http://www.moldovenii.md/section/literature-document/sectionId/473/id/1876> (accesat: 15.09.2020).

Seminarul teologic, așezt orizont limitat despre istoria poporului din care își trăgea și el obârșia și despre limba vorbită de el, și-a lăsat amprenta corespunzătoare. A. Mateevici folosea acele noțiuni pentru desemnarea poporului și limbii vorbite de acesta cu sintagmele care erau în uz în Basarabia țaristă, popor (neam, nație, norod) „moldovenesc”, „limbă moldovenească”².

Istoriografia din fosta RSS Moldovenească a căutat insistent să demonstreze existența „națiunii moldovenești” deosebită de națiunea română și a utilizat la maximum aceste articole publicistice ale tânărului Al. Mateevici și afirma că el vorbea în numele moldovenilor ca în numele unei comunități naționale, care s-a constituit pe deplin și în mod independent. Se considera absolut întemeiat ca Alexei Mateevici să fie apreciat drept „reprezentantul tipic al națiunii moldovenești de la începutul acestui secol (XX – I.E.)”³. Mai mult chiar, absolut fără nici un temei se afirma că „poziția lui A. Mateevici pe problema națională a rămas consecventă până la sfârșitul vieții sale”⁴, afirmație respinsă categoric chiar de Alexei Mateevici. Exemplul istoriografiei din perioada sovietică este urmat cu fidelitate de „moldoveniștii” actuali.

„Sunt român din Basarabia” și îmi fac studiile la Academia Teologică din Kiev din anul 1910, „când am absolvit Seminarul din Chișinău”⁵ – sunt primele cuvinte din scrisoarea lui Alexei Mateevici⁶ cu data de 10 aprilie 1913 adresată lui Ioan Bianu⁷ (1856-1935), cunoscut filolog și bibliograf român, din anul 1902 membru titular al Academiei Române. Scrisoarea respectivă atestă cu lux de amănunte că Al. Mateevici, născut în comuna Căinari, județul Tighina din Basarabia, se considera pe sine român, parte a neamului românesc. În același timp, sintagmele „românilor noștri”, „ediții rusești și românești din Basarabia”, „am văzut în Basarabia, într-o casă de buni români”, „românilor basarabeni”, dar și exprimarea intenției autorului de a tipări viitoarea teză de licență „în rusește în Kiev și românește în Basarabia”, atestă fără putință de tăgadă că Alexei Mateevici se considera român, așa „ca

² Alexei Mateevici, *Lupta moldovenilor pentru drepturi* Disponibil: <http://www.moldovenii.md/section/literature-document/sectionId/473/id/1879> (accesat: 15.09.2020); Alexei Mateevici, *Datoria noastră*. Disponibil: <http://www.moldovenii.md/section/literature-document/sectionId/473/id/1876> (accesat: 15.09.2020); Alexei Mateevici, *Ce ne trebuie nouă?* Disponibil: <http://www.moldovenii.md/section/literature-document/sectionId/473/id/1872> (accesat: 15.09.2020); Alexei Mateevici, *Preoțimea și poporul nostrum*. Disponibil: <http://www.moldovenii.md/section/literature-document/sectionId/473/id/1881> (accesat: 15.09.2020).

³ *Формирование молдавской буржуазной нации*, Кишинев, Штиинца, 1978, c. 135.

⁴ *Ibidem*, c. 136.

⁵ *Alexei Mateevici: Genealogii. Iconografie. Evocări* /ed. Întocmită și îngrijită, st.introd., bibliogr. de Vlad Chiriac, Chișinău, Știința, 2003, p. 64.

⁶ O schiță biografică a lui Alexei Mateevici a se vedea: Gheorghe Baciu, *Alexei Mateevici (1888-1917) – preot militar, poet și patriot*, în: *Revista Militară*, 2014, nr.2, pp. 137-145; A se vedea și Dumitru Irimia, *A. Mateevici – autorul celui mai profund poem închinat limbii române*, în: *Limba română, Revistă de știință și cultură*, 2015, nr. 5-6, pp. 341-349.

⁷ O scurtă schiță biografică a acestuia a se vedea: Dina Paladi, *Bibliologi celebri*, p. 64. Disponibil: http://www.bibnat.ro/dyn-img/publicatii/Revista_BNR_1_2008-COMPLETA.pdf (accesat: 05.11.2020); Vasile Secieru, *Ioan Bianu – părintele bibliologiei românești*. Disponibil: http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/3620/1/Secieru_V_I_Bianu.PDF (accesat: 07.11.2020); Mihaela Vladu, *Ioan Bianu și contribuția colaboratorilor săi la Bibliografia românească veche*. Disponibil: http://www.bcut.ro/dyn_img/lecturn5/Lecturn5.Pagina8-14.Vladu.pdf (accesat: 07.11.2020).

românii din regat”, iar „limba mumă”⁸ pentru el era limba română. Utilizarea în scrisoarea din 8 mai 1913 către Artur Gorovei (1864-1951)⁹ a sintagmei „moldovenii basarabeni” și în scrisoarea către Simion Murafa¹⁰ din 5 aprilie 1913 a sintagmei „basarabenilor noștri”¹¹, nicidecum nu semnifică faptul că Al. Mateevici nu-i considera pe aceștia români.

Informându-l pe Ioan Bianu că anterior a mai „scris câte ceva prin ediții rusești și românești din Basarabia”, Al. Mateevici sublinia în mod deosebit că „nevoia cea mare mi-a fost” lipsa de „cărți trebuincioase spre călăuză”, că „chiar un Eminescu popular e *rara avis* în Basarabia. Foametea de cărți în limba mumă la noi e de nedescris”¹². Această lipsă s-a manifestat din plin în una din primele publicații ale tânărului Al. Mateevici, în care el aborda complicata problemă a limbii și națiunii băștinașe din Basarabia. De fapt, la această etapă nu putem aștepta prea mult de la autor. Era anul 1910, dânsul abia absolvise Seminarul Teologic din Chișinău, unde se promova o profundă politică de rusificare. Evident, lipsa totală a literaturii de specialitate în limba română, dar și cunoștințele obținute la Seminarul Teologic în problemele pe care Al. Mateevici și le propune pentru cercetare erau prea modeste pentru a răspunde la întrebările pe care el încercase să le trateze.

La început de cale. În numărul 45 al *Buletinului Eparhiei Chișinăului* din anul 1910 Alexei Mateevici publica în limba rusă prima parte a unui articol cu titlul *Momentele influenței bisericești în geneza și dezvoltarea istorică a limbii moldovenești* (Моменты церковного влияния в происхождении и историческом развитии молдавского языка). Articolul începea cu constatarea că acele forme în care s-a statornicit „limba moldovenească” a serviciului divin sunt, în esență, tipice și pentru graiul popular al moldovenilor din Basarabia, situația fiind apreciată de autor ca o „fericire rară”, fiindcă acum, adică la 1910, sublinia el, este dificil de găsit o națiune creștină, care ar asculta în biserică limba sa vie. Această din urmă afirmație este argumentată cu limba serviciului divin a rușilor, bulgarilor și sârbilor, care este limba slavă-bisericească, a grecilor, limba vorbită a căroră, neogreaca, se deosebește radical de limba serviciului divin, dar și limba bisericii romane, care este latina.

Alexei Mateevici făcea o remarcă foarte esențială, anume că în Occident, cu excepția protestanților, căroră cu greu le-a reușit să obțină recunoașterea limbii materne pentru oficierea serviciului divin, slujba religioasă se realiza într-o limbă străină. Dar această remarcă a rămas fără a fi dezvoltată în continuare, cel mai probabil, din cauză că în acest moment, adică în anul 1910 când Al. Mateevici a publicat articolul respectiv, autorul nu avea cunoștințe mai profunde în problema respectivă. Fiindcă, dacă urmărim atent, aceea ce a formulat autorul în titlul articolului său, anume *momentele influenței bisericești în geneza și dezvoltarea istorică a limbii moldovenești*, trebuie să atenționăm asupra faptului că primele cărți

⁸ Alexie Mateevici: *Genealogii. Iconografie. Evocări*, pp. 64-65.

⁹ Detalii despre biografia acestuia a se vedea: Loretta Gandrabura, *Artur Gorovei – 150 ani de la naștere*. Disponibil: [https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/23.-p.118-120-Artur Gorovei – 150 ani de la naștere.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/23.-p.118-120-Artur%20Gorovei%20-%20150%20ani%20de%20la%20naștere.pdf) (accesat: 18.10. 2020).

¹⁰ Detalii despre biografia acestuia a se vedea: Gheorghe Baci, *Simion Murafa (24.V.1887 – 20. VIII. 1917), un ofițer basarabean*, în: *Revista Militară*, 2015, nr. 1, pp. 100-103.

¹¹ Alexie Mateevici: *Genealogii. Iconografie. Evocări*, pp. 66-67.

¹² *Ibidem*, p. 64.

scrise și tipărite în *limba română* au apărut la românii din Transilvania. Ele au fost tipărite la mijlocul secolului al XVI-lea sub influența protestantismului, dar cu caractere slavone. Locuitorii băștinași din Transilvania și-au identificat apartenența etnică în acele cărți religioase cu termenul *român*, iar limba cărților în care au fost tipărite, cu sintagma *limba română*¹³. Autorul studiului examinat aici, adică Al. Mateevici, în materialul publicat în anul 1910, a trecut cu vederea aceste realități, cel mai probabil, după cum recunoștea singur în scrisoarea prezentată mai sus, din lipsa cărților „trebuincioase spre călăuză”.

Autorul trece apoi la prezentarea situației din România, unde, ține el să sublinieze, relativ nu demult, serviciul divin se oficia pe aceleași „cărți bisericești moldovenești”, care sunt și la noi, în Basarabia. Acum însă, adică în anul 1910, menționa în continuare Al. Mateevici, în România locul acestora a fost luat de cărți noi, tipărite cu caractere latine într-o limbă nouă creată de filologii-novatori, limbă schimonosită radical și adusă sub șablonul limbii literare române, înzestrată din belșug cu latinisme, franțuzisme și alte „barbarisme” de origine europeană occidentală, limbă absolut neînțeleasă de masele populare. Această limbă, încheia autorul gândul său, lasă o impresie tristă, prin necorespunderea totală a scopurilor urmărite de serviciul divin¹⁴.

Așadar, ce reținem noi din aceste afirmații ale autorului? În primul rând, „limba moldovenească”, până la un moment ar fi fost comună și pentru România, și pentru Basarabia. Are perfectă dreptate Al. Mateevici, atunci când menționează *limba comună*, în care se oficia serviciul divin în biserica românească din România, iar până la Unirea din anul 1859, din Țara Românească, Moldova, Basarabia (după 1812), dar și din Transilvania. În aceste cărți, după cum se indică limpede în ele, fie că au fost tipărite în orașele din Țara Românească, Transilvania, Moldova¹⁵ sau chiar Rusia¹⁶ se menționează fără echivoc că ele au fost tipărite în *limba românească*. Așa a scris mitropolitul Moldovei Varlaam în a sa *Carte românească de învățătură la dumenecele de preste an și la praznice împărătești și la svânți mari*¹⁷, așa a scris

¹³ *Texte românești din secolul al XVI-lea*. I. Catehismul lui Coresi. II. Pravila lui Coresi. III. Fragmentul Todorescu. IV. Glosele Bogdan. V. Prefețe și epiloguri. Ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu; Ion Gheție; Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon. Coordonator Ion Gheție, Editura Academiei republicii Socialiste România, București, 1982, pp. 101, 104, 529, 555-571.

¹⁴ Ал. Матвеевич, *Моменты церковного влияния в происхождении и историческом развитии молдавского языка*// Кишиневские Епархиальные Ведомости (în continuare KEB), 1910, № 45, сс. 1593-1594.

¹⁵ Spre exemplu, în *Octoih*-ul tipărit la Iași în 1749 și *Îndreptarea păcătoșilor* tipărit tot la Iași la 1768 se indică limpede că aceste cărți au fost tipărite „pre limba românească” (Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*. Ediția a III-a, definitivă, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008, p. 43).

¹⁶ În *Biblia* publicată la Sanct Petersburg în anul 1819 se indică limpede că a fost tipărită „de pe tălmăcire românească”, care mai întâi a fost tipărită în Transilvania, iar acum s-a tipărit cu „cheltuiala Rossieneșii Societăți a Bibliei”. Pagina reprodușă a originalului. Disponibil: <https://il.bidspirit.com/ui/lotPage/source/catalog/auction/11349/lot/123118/Первое-издание на молдавском/zoom/4/zoom/5?lang=ru> (accesat: 07. 11. 2020).

¹⁷ *Carte românească de învățătură la dumenecele de preste an și la praznice împărătești și la svânți mari, cu dzisa și cu cheltuiala lui Vasilie, Voievodul și Domnul Țării Moldovei, din multe scripturi tălmăcită din limba sloviniască pre limba românească de Varlaam Mitropolitul de Țara Moldovei*, Editura Academiei R.S. România, București, 1966, p. 3.

mitropolitul Dosoftei în a sa *Dumnezăiasca Liturghie*, subliniind că aceasta, „acum întâi tipărită rumânește, cu multă osârdie, să-n-țăleagă toț spasenia lui Dumnezeu”¹⁸. Așadar, această *limbă comună* în care se oficia serviciul divin al Bisericii Creștine Ortodoxe în Țara Românească, Moldova de peste Prut (din 1859 Principatele Unite, apoi România), Transilvania și Basarabia până prin anii 60-70 ai secolului al XIX-lea a fost *limba română*. Această realitate este demonstrată și de cărțile religioase care se aflau în bisericile și mănăstirile din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, tipărite în *limba română* la Buda, Buzău, Târgoviște, București, Sibiu, Iași etc.

În al doilea rând, această „limbă moldovenească”, scria Al. Mateevici, a rămas numai în Basarabia, în România ea s-ar fi „barbarizat” prin introducerea latinsmelor și franțuzismelor etc. Aici autorul are dreptate, dar numai în sensul că în Basarabia, aflată în cadrul Imperiului Rus, limba nu s-a dezvoltat, aici a rămas acea limbă română arhaizată supusă permanent procesului de rusificare. În același timp, în Moldova de peste Prut, limba română s-a dezvoltat, fiind influențată de procesele lingvistice din Muntenia și Transilvania. După cum bine se cunoaște, Gheorghe Asachi (1788-1869), începând cu 1 iunie 1829 tipărea ziarul politic și literar „*Albina Românească*”. Tot în anii 30-40 a secolului al XIX-lea, în Moldova de peste Prut mai apăreau „*Alăuta Românească*” și „*Arhiva Albinei pentru arheologie română și industrie*”. Prezentând în anul 1833 un *Referat asupra „Gramaticii” lui Gh. Săulescu*¹⁹, Gh. Asachi se pronunța pentru îmbogățirea limbii române prin introducerea cuvintelor din limbile latină, italiană și franceză, dar și utilizarea vechilor cuvinte autohtone²⁰. Drept consecință, după cum sublinia Vasile Arvinte, „după 1840, expresia *limba moldovenească* este definitiv părăsită de intelectualii progresiști, datorită tradiției mai vechi din Moldova, influenței limbii scrise de români din celelalte provincii și datorită, în mare măsură, și curentului latinist”²¹.

În Basarabia însă, limba nu a rămas aceeași pe care o vorbeau locuitorii până la anexarea din anul 1812. Procesul de rusificare lingvistică s-a început imediat după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Examinarea documentelor privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia pentru anul 1813 demonstrează destul de grăitor acest lucru. Actele respective, scrise în limba română, includ un număr de 18 cuvinte rusești, care, treptat, au intrat în vocabularul cotidian al populației locale rumânești. Este vorba de cuvintele *blagocin* (rus. благочин²²)²³, *blagocinie* (rus. благочиние²⁴)²⁵, adică bisericile asupra căruia își exercita funcțiile *blagocinul*; *răzăluție*²⁶

¹⁸ Dosoftei, *Dumnezăiasca Liturghie*. 1679. Ediție critică de N.A. Ursu. Cu un studiu introductiv de Înalt Prea Sfințitul Teoctist, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1980, p. 3.

¹⁹ Titlul exat al lucrării: *Grammatică românească seau Observații grammaticești asupra limbei românești pentru scoalele normale și ghimnaziale*. Compusă de D. Gheorghie Seulescul, profesorul filologiei în ghimnazia națională din Mănăstirea S[finții] O. Tri-Erarhi. Partea I-ia Etimologică. Iași. În Tipografia S[finții] Mitropolii. 1833.

²⁰ *Asachi Gheorghe*, în: *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei RSRomânia, București, 1979, p. 58.

²¹ Vasile Arvinte, *op. cit.*, p. 73.

²² În administrația bisericească ortodoxă, preot, ajutorul episcopului, care îndeplinea obligații administrative față de câteva biserici cu parohiile lor.

²³ *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*, ed.: Teodor Candu, Alina Felea, Chișinău, S.n., 2019 (Tipogr. „lexon-Prim”), pp. 43, 151, 209, 218, 242.

²⁴ Câteva biserici cu parohiile lor aflate sub autoritatea unui blagocin.

(rus. резолюция) cu variantele (*rezeluții*²⁷, *rezoluție*²⁸, *rezăluții*²⁹, *răzăluții*³⁰, *răzaluția*³¹); *gubernator* (rus. губернатор) și variantele *gubernatorului*, *gubernie*, *gubiratorului*³²; *cilen* (rus. член)³³ cu semnificația *membru*; *pretenția* (pretenzii) (rus. претензии)³⁴; *răportuiesc* (рус. рапортую)³⁵; *cvartirie* (rus. квартира) (au șăzut la *cvartirie* un săldat³⁶), cu sensul de *gazdă*; *soobșcenia* (*săobșcenie*, *săobșenie*) (rus. сообщение)³⁷, cu sensul de *informație*; *cinovnicul*³⁸ (rus. чиновник) cu sensul de *dregător*, *doclad*³⁹ (rus. доклад), aici cu sensul de *raport rezumativ*; *ștraf* (rus. штраф), cu sensul de *amendă*⁴⁰; *priczaz*⁴¹ (rus. приказ), cu sensul de *ordin*; *potoșnicul*⁴² (rus. помощник), cu sensul de *persoană care acordă ajutor*; *ucaz*⁴³ (rus. указ), cu sensul de *decret*; *dejurnoi*⁴⁴ (rus. дежурный), cu sensul de *persoană de serviciu*; *von*⁴⁵ (rus. вон), cu sensul „*ieși afară!*”; *pahot*⁴⁶ (rus. поход), cu sensul de *mişcare a unui detașament militar*. Unele dintre aceste rusisme au rămas în limba română până astăzi. Chiar zilele acestea de început de noiembrie 2020 o cetățeană din Republica Moldova declara la un post de televiziune că pentru o mică abatere a fost „*ștrăfuită*” de autoritățile locale și acum trebuie să plătească acest „*ștraf*”. Altel cuvinte, pe parcursul timpului, au fost înlăturate din vocabularul locuitorilor. În același timp, introducerea a latinsmelor și franțuzismelor etc., adică a cuvintelor din *familia limbilor romanice*, în procesul de dezvoltare și modernizare a limbii române în cadrul României, nici pe departe nu a însemnat „barbarizarea” limbii.

În al treilea rând, conform tânărului Al. Mateevici, această limbă modernizată nu ar corespunde scopurilor urmărite de serviciul divin. În legătură cu această afirmație a autorului apare întrebarea, absolut legitimă, oare chiar „șablonul limbii literare române”, limbă creată prin eforturile lui Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihai Eminescu etc., clasicii limbii literare române, să nu corespundă „scopurilor urmărite de serviciul divin”? Evoluția evenimentelor a demonstrat că asemenea afirmații nu au nimic comun cu realitatea, limba literară română corespunde întrutotul „scopurilor urmărite de serviciul divin”.

²⁵ *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX*, p. 187.

²⁶ *Ibidem*, p. 85.

²⁷ *Ibidem*, p. 181.

²⁸ *Ibidem*, p. 188.

²⁹ *Ibidem*, p. 197.

³⁰ *Ibidem*, p. 86.

³¹ *Ibidem*, p. 100.

³² *Ibidem*, pp. 84, 98, 99, 295, 147.

³³ *Ibidem*, pp. 86, 99, 141, 143, 146, 159, 169, 171, 173, 181, 184, 188, 189, 197, 211, 257, 258, 259, 298, 329.

³⁴ *Ibidem*, pp. 92, 101.

³⁵ *Ibidem*, p. 100.

³⁶ *Ibidem*, p. 146.

³⁷ *Ibidem*, pp. 147, 171, 295.

³⁸ *Ibidem*, pp. 173, 273, 296, 316.

³⁹ *Ibidem*, p. 179.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 243.

⁴¹ *Ibidem*, p. 272.

⁴² *Ibidem*, p. 288.

⁴³ *Ibidem*, p. 317.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 331.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 331.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 146.

Sublinierea de către Al. Mateevici a faptului că numai în Basarabia a rămas această limbă a strămoșilor, în care s-au scris „vechile cronică”, *actele oficiale* (грамоты) și *decretele* (указы) domnilor din Moldova⁴⁷, nici pe departe nu este un element de laudă, de satisfacție, fiindcă el atestă nu progresul, nu lumina, ci întunericul în care țarismul a ținut Basarabia după anul 1812, rusificarea lingvistică la care a fost supusă populația. Această situație a fost recunoscută chiar în perioada sovietică, atunci când istoricii și lingviștii au declarat că „limba literară moldovenească” a fost creată peste Prut, în România, iar creatorii acesteia au fost Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu.

În continuare, Al. Mateevici merge pe o pistă totalmente eronată, chipurile, ar fi bine cunoscut faptul că „nu în fiecare limbă se pot înălța rugăciuni”. Formulările eronate continuă: „dacă limba moldovenească față de limbile altor națiuni, prioritar a devenit limba bisericii, atunci, este limpede că această limbă, înafară de faptul că este accesibilă poporului, în același timp posedă și calitățile necesare de a înălța rugăciuni”⁴⁸. Da, dar aici iarăși este necesar de precizat că limba pe care Al. Mateevici o numește „limba moldovenească”, în realitate era *limba română* arhaizată: de la jumătatea secolului al XVI-lea în biserica românilor din Transilvania s-a utilizat *limba română*, nu o închipuită „limbă moldovenească”. În biserica din Țara Moldovei limba română pătrunde mai târziu, iar spre mijlocul secolului al XVII-lea ea este legiferată în biserică prin eforturile mitropolitului Varlaam, acțiune continuată de un alt mitropolit cărturar, Dosoftei, a eforturilor domnului Moldovei Vasile Lupu și altor domni care au urmat după el. Toate acestea demonstrează că înalții prelați și domnii din Moldova, într-adevăr, nu au considerat limba română o limbă mai puțin accesibilă „pentru a înălța rugăciuni decât limba slavă bisericească”⁴⁹.

Referindu-se la începutul etapei de „curățire” a limbii moldovenești de elementele slave și introducerea în locul acestora a elementelor latine, franceze, italiene etc., Al. Mateevici credea că deja la 1812 această etapă era la un stadiu important de dezvoltare, care, în cele din urmă, au dus la schimonosirea limbii poporului și lipsirea ei de „fizionomia națională”⁵⁰, dar care totuși, în opinia sa, s-a menținut numai la moldovenii basarabeni. Așadar, conchide autorul, elementele componente ale limbii moldovenești basarabene sunt baza latină și „ingredientele” slave, grecești și turce, cele din urmă, în cărțile bisericești, practic lipsesc. Aceasta ar fi, în opinia autorului esența „limbii moldovenești”, iar particularitățile ei țin exclusiv de graiul poporului, și, într-un sens mai strâns, *de pronunțare*. Aceasta a devenit pentru moldoveni atât de caracteristic, specifică Al. Mateevici, încât ei pot fi imediat deosebiți de români. Autorul explică aceasta prin cuvintele *bine, piron, vin, fin, miere, cer*, pe care moldoveanul le va pronunța *ghini, chiron, jin, nieri, șier*. Acest fenomen credea autorul, se explică probabil, prin influența turcească asupra limbii vorbite⁵¹.

⁴⁷ Ал. Матвеевич, *Моменты церковного влияния в происхождении и историческом развитии молдавского языка*, в: *КЕВ*, 1910, № 45, с. 1594.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 1594.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 1595.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 1596.

⁵¹ *Ibidem*, p. 1596.

În legătură cu exemplele invocate de Al. Mateevici, este necesar să apelăm și la cele scrise anterior de către Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*, lucrare la care Al. Mateevici ar fi avut acces. D. Cantemir, de asemenea, indica pronunțarea deosebită a unor cuvinte de către locuitorii din Moldova și din Țara Românească. Subliniind că limba vorbită de locuitorii Valahiei și Transilvaniei este identică cu „moldovenească”, D. Cantemir atenționa asupra faptului că totuși pronunțarea lor este mai aspră, cuvântul *Dziur* valahul îl va pronunța *zur*, *Dumnedzeu*, valahul va zice *Dumnezeu* etc. Evident acestea nicidecum nu atestă faptul că ar exista două limbi diferite ori, în textele vechi românești din secolul al XVI-lea cu indicarea clară că sunt „scoase pre limbă rumânească”, întâlnim formele *Domnezeu*⁵², *Domnedzeu*⁵³, *Dumnedzeu*⁵⁴.

De asemenea, în lucrarea mitropolitului Țării Moldovei Varlaam, *Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc*, întâlnim forma *Dumnezeu*, dar și formele *Dumnedzău*, *Dumnedzeu*⁵⁵, ceea ce, desigur, nu înseamnă că lucrarea dată a fost scrisă de mitropolitul-cărturar concomitent în două limbi, „moldovenească” și română. Dimpotrivă, exemplele invocate atestă faptul că limba română, ca de altfel și alte limbi din acea perioadă, încă nu avea o ortografie bine determinată.

Dar să vedem ce ne spune Dimitrie Cantemir la subiectul legat de *pronunțarea* unor cuvinte. Cărturarul domn afirma că pronunțarea femeilor moldovene se deosebește de pronunțarea bărbaților, ele modifică silabele *bi* și *vi* în *gi* și drept rezultat ele modifică *bine* în *gine*, *vie* în *gie*, *piatră* în *kiatră*, iar acei bărbați, care au această pronunțare ca și femeile, sunt numiți feciori de babă. Urmând logica diferențierii limbilor după pronunțare, ar trebui trasă concluzia că în Țara Moldovei bărbații vorbeau o limbă, iar femeile alta. D. Cantemir afirma limpede că limba locuitorilor Valahiei și Transilvaniei este aceeași cu limba locuitorilor Moldovei, doar că pronunțarea primilor era mai brutală, invocând unele exemple printre care și exemplul invocat mai sus, valahii pronunțau *Dumnezeu*, moldovenii *Dumnedzeu*⁵⁶ etc. Însă chiar nici D. Cantemir nu respectă această „ortografie”, fiindcă în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, „întăi pre limba lătinească izvodit, iară acmu pre limba românească scos”⁵⁷, se întâlnește forma *Dumnădzău*⁵⁸.

În studiul său, Al. Mateevici mai formulase și două întrebări interesante: 1. Când, în ce mod și de ce „limba moldovenească” a intrat în utilizarea bisericii; 2. Care au fost condițiile care au contribuit la menținerea ei în utilizarea de către popor în Basarabia?⁵⁹ Dar în prima parte a articolului publicat în acest număr al *Buletinului Eparhiei Chișinăului* nu găsim încă răspunsul.

⁵² *Texte românești din secolul al XVI-lea*, p. 557.

⁵³ *Ibidem*, pp. 567-568.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 570.

⁵⁵ Varlaam, *Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, București, Editura Minerva, 1984, pp. 185, 196-197.

⁵⁶ Кантемир Димитрие, *Описание Молдавии*, Нестор-Истрия, Санкт-Петербург, 2011, с. 283.

⁵⁷ Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, I, Ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și indici de Stela Toma, București, Editura Minerva, 1999, p. 1, 133 etc.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 3 etc.

⁵⁹ Ал. Матвеевич, *Моменты церковного влияния в происхождении и историческом развитии молдавского языка*, в: *КЕВ*, 1910, № 46, с. 1753.

În numărul 49 al *Buletinului Eparhiei Chișinăului*, publicarea articolului privitor la *momentele influenței bisericesti în geneza și dezvoltarea istorică a limbii moldovenești* a continuat cu întrebarea cum a apărut „limba moldovenească” și unde sunt temelile ei bisericesti? Încercând să răspundă la problemele formulate, Al. Mateevici pornea de la premisa eronată că, anterior, Basarabia și Moldova prezentau provincia romană Dacia, populată de legionarii împăratului Traian. Din elementele romane și locale dacice, opina el în continuare, treptat se constituia „națiunea moldovenească”, din aceleași elemente se constituia treptat și limba, liberă încă de influențe străine⁶⁰. Conform opiniei exprimate de Al. Mateevici, romanizarea limbii dacice a fost destul de profundă și, în limba moldovenilor, de la ea aproape că nu au rămas elemente. Concomitent, Al. Mateevici menționa că și limba latină, care a influențat limba dacă, nu a fost limba lui Vergiliu, Horațiu, Ciceron sau Tacit, aceasta a fost limba săracilor, a claselor truditoare, care împărtășeau și creștinismul. Anume acest dialect al poporului simplu roman a stat la baza „limbii moldovenești”, așa ca și la baza altor limbi romanice, conchidea Al. Mateevici. Trecând la examinarea „elementelor limbii moldovenești”, autorul începe cu termenul *Dumnezeu* (*Dominus-Deus*)⁶¹. Da, dar termenul este scris de Al. Mateevici în *limba română*, nu în „limba moldovenească”, fiindcă D. Cantemir, cum s-a indicat ceva mai sus, a afirmat limpede că moldovenii scriu *Dumnezeu*.

Așadar, conform tânărului Al. Mateevici, chiar de la bun început, în virtutea răspândirii creștinismului, s-a făcut ca „limba moldovenească” să fie adaptată pentru utilizarea în oficierea serviciului divin, și în această privință, „limba moldovenească” este similară limbii slave, influența căreia în secolele următoare, când „națiunea moldovenească” a aparținut Bisericii bulgare ortodoxe, în limbă au pătruns mai multe cuvinte slave, ceea ce a completat și a consolidat după ea calitățile ei de limbă de oficiere a cultului⁶². Atunci însă, când a sosit vremea revenirii „poporului moldovenesc” la viața bisericăscă națională, el avea deja formată o limbă a bisericii, iar traducerea ulterioară a *Bibliei* și a cărților religioase în limba națională a semnat epoca existenței „limbii moldovenești” independente pentru oficierea serviciului divin și a pus bazele scrisului moldovenesc bisericăsc⁶³.

Al. Mateevici considera că chiar în epoca dominației limbii slavone în biserică, nu putem să ne închipuim că în acest timp „limba moldovenească” a fost complet alungată din biserică. El considera că rolul limbii slave era doar predominant, iar practica serviciului divin admitea și limba poporului, fiindcă opina el, „numai în aceste condiții din ea (din limba poporului *I.E.*) se putea dezvolta un tip desăvârșit de limbă bisericăscă”⁶⁴. Foarte stranie interpretare era dată de A. Mateevici și faptului că titulatura domnului Moldovei scrisă în actele din Țara Moldovei începând cu secolul al XVII-lea era aproape întotdeauna pe jumătate în slavă, pe jumătate în „limba moldovenească”: „atât de adâncă era stima poporului moldovenesc față de

⁶⁰ *Ibidem*, No 49, p. 1753.

⁶¹ *Ibidem*, p. 1755.

⁶² *Ibidem*, pp. 1756-1760.

⁶³ *Ibidem*, p. 1761.

⁶⁴ *Ibidem*, nr.52, p. 1924.

limba sfântă, care atâta timp a fost limba bisericii moldovenești”⁶⁵. Să nu uităm, Basarabia în care scria Al. Mateevici se afla în componența Imperiului Rus.

În continuare, Al. Mateevici caută să răspundă la întrebarea referitoare la cauzele care au determinat trecerea serviciului divin din limba slavă la serviciul divin în limba „națională”, exprimată și în amplificarea procesului de tipărire și răspândire a cărților religioase în limba maternă. Conform lui Al. Mateevici, „nemții” (sașii – *I.E.*) din Transilvania, care au aderat la luteranism, în dorința lor de a-i alipi la biserica lor și pe „moldo-valahi” supuși lor, i-au silit, conform principiului protestanților, să-și traducă cărțile lor sfinte în „limba moldovenească”. În așa fel, conform lui Al. Mateevici, propaganda luterană a fost în Transilvania cauza principală a introducerii „limbii moldovenești” în locul celei slavone în practica serviciului divin⁶⁶.

Alexei Mateevici evită cu o insistență de invidiat termenul *român*. Chiar și atunci când, scrie el, otomanii au cucerit Constantinopolul, o mare mulțime de greci „au inundat țările moldovenești”⁶⁷. Această sintagmă, după cum se va menționa mai jos, nu este rodul efortului intelectual al lui Al. Mateevici, ea a fost introdusă, din câte am reușit să identificăm, de A. Stadnițchi⁶⁸, dacă acesta nu a împrumutat-o cumva de pe la careva dintre istoricii din Imperiul Rus.

Mai departe, la Al. Mateevici, tot atât de interesant: grecii au găsit refugiu și adăpost „în țările moldovenești de aceeași credință”. În continuare, Al. Mateevici încurcă rău de tot lucrurile: cât de mare era în acel timp numărul clericilor greci în Moldova, afirma el, vorbește faptul că la sfințirea cunoscutului sobor de la Curtea de Argeș, au participat peste 1 000 de clerici, majoritatea cărora aparțineau la națiunea greacă⁶⁹. Dar se știe foarte bine că orașul Curtea de Argeș a fost întotdeauna în Țara Românească. Desigur, apare întrebarea, de ce Al. Mateevici prezenta lucrurile atât de eronat? Răspunsul este în continuare același pe care îl prezenta Al. Mateevici în scrisoarea menționată mai sus adresată lui Ioan Bianu – lipsa cărților „trebuincioase spre călăuză”.

Alexei Mateevici menționează și influența limbii grecești în Moldova și Valahia, dar, considera el, dominația limbii grecești nu a fost atât de puternică în Basarabia, deoarece, în opinia autorului, ea prezenta în sine o periferie și în limitele sale a văzut puțini reprezentanți ai clasei superioare, care considerau pentru ei o deosebită onoare să discute în limba greacă⁷⁰. Pentru a ne convinge că Basarabia, așa cum o înțelegea Al. Mateevici, teritoriul dintre Nistru și Prut, nu era o periferie a Țării Moldovei, dar era o jumătate din teritoriul ei, trebuie pur și simplu să privim la harta Țării Moldovei din epoca medievală. Dar Al. Mateevici scrie toate acestea pe care le-am prezentat mai sus pentru ca să poată trage concluzia neîntemeiată referitoare la specificul Basarabiei. „De aceea, scrie el, limba moldovenilor basarabeni

⁶⁵ *Ibidem*, p. 1926.

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 1927-1928.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 1928.

⁶⁸ Авксентий Стадницкий, *Меры о развитии просвещения в Бессарабии по присоединении ея к России в 1812 году*, в: *КЕВ*, 1889, № 5, с. 215.

⁶⁹ Ал. Матвеевич, *Моменты церковного влияния в происхождении и историческом развитии молдавского языка*, в: *КЕВ*, 1910, № 52, с. 1928.

⁷⁰ *Ibidem*, pp. 1928-1929.

a păstrat comparativ mai mult puritatea față de elementele grecești”. Totuși, în opinia sa, anume limba greacă a dat impulsul pentru introducerea „limbii moldovenești” în oficierea serviciului divin în Moldova și Basarabia⁷¹.

Și încă ceva. Referirea lui Al. Mateevici, pentru perioada de până la 1812 la Moldova și Basarabia, la Moldova, Valahia și Basarabia⁷², ca la unități administrativ-teritoriale distincte, nu are absolut niciun temei. Regiunea dintre Nistru și Prut, cu excepția teritoriilor ocupate de otomani și tătari, era parte componentă a Țării Moldovei și ea nu era în niciun fel delimitată de restul țării. Prutul nu a constituit un hotar între care să delimiteze din punct de vedere administrativ-teritorial Țara Moldovei. Un exemplu strălucit în acest sens este ținutul Iași, care includea localități nu numai din partea dreaptă a Prutului, ci și din partea stângă a râului, denumirea de ținutul Iași menținându-se și în Basarabia țaristă până spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Abia pe 6 martie 1887 țarul a „binevoit” să redenumescă ținutul Iași în ținutul Bălți⁷³. Este greu de spus, de ce țarismul a continuat să numească un ținut din Basarabia anexată la Imperiu cu numele unui oraș din Moldova de peste Prut, apoi din România, posibil că guvernul de la Petersburg mai spera la instaurarea hotarelor sale la Carpați și Dunăre. Indiferent de aseste intenții ale țarismului, este foarte posibil că și această „întârziere”, într-un anume fel, a contribuit la menținerea conștiinței unității etnice și lingvistice ale locuitorilor Basarabiei cu locuitorii din dreapta Prutului, devenită la 1859 parte componentă a Principatelor unite, apoi a României.

Concomitent, este de subliniat că și teritoriile ocupate de otomani și tătari de la Țara Moldovei, adică Basarabia de până la 1812, dar și ținutul Hotin din partea de nord a regiunii, erau considerate teritorii pierdute și clasa politică a Țării Moldovei, pe parcursul secolelor, a căutat prin toate mijloacele să refacă integritatea teritorială a țării⁷⁴.

Trezește nedumerire și afirmația lui Al. Mateevici că din timpul decretului lui Matei Basarab referitor la introducerea cărților „moldovenești” tipărite în serviciul divin, în mod oficial s-a început cea de a treia perioadă a istoriei „limbii moldovenești” a serviciului divin, perioada existenței independente a „limbii moldovenești”⁷⁵. Pentru Basarabia, această etapă, conform lui Al. Mateevici, se prelungește până în timpul său, adică până la începutul secolului al XX-lea. Insistând iarăși asupra faptului că Basarabia ar fi fost o periferie a Țării Moldovei, aici, scria dânsul, s-a format o situație relativ mai stabilă pentru păstrarea particularităților

⁷¹ *Ibidem*, p. 1929.

⁷² *Ibidem*, p. 1929.

⁷³ *KEB*, 1887, nr.8, p. 291.

⁷⁴ Detalii a se vedea Ion Eremia, *Conștiința statal-teritorială a elitei politice din Țara Moldovei (mijlocul secolului al XVII-lea – secolul al XVIII-lea)*, în: *Retrospecții medievale: in onorem Professoris emeriti Ioan Caproșu*, ed.: Victor Spinei, Laurențiu Rădvan, Arcadie M. Bodale, Iași, Editura Universității „Alexandru Iona Cuza”, 2014, pp. 205-228.

⁷⁵ Actualmente, cu titlu de ipoteză destul de temeinică se consideră că „până la naționalizarea serviciului divin (pe la 1680 în Moldova și pe la 1713 în Țara Românească) biserica ortodoxă română s-a aflat în faza «hibridismului liturgic», recurgând la soluția de compromise a liturgiei bilingve pentru a satisface nevoile spirituale ale unei populații care nu înțelegea limba consacrată a cultului” (Dragoș Moldovanu, *Finalitatea textelor slavo-române intercalate din Evul Mediu românesc*, p. 119. Disponibil: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A10/pdf> (accesat 31.10.2020).

naționale. De aceea, susținea Al. Mateevici, în limba moldovenilor din Basarabia, influența externă nu a găsit un teren atât de favorabil ca în limba moldovenilor de peste Prut. Aceasta, conform autorului, a și fost cauza purității relative și apropierii graiului poporului de limba textelor cărților religioase, moldovenii locali au fost mai capabili să-și mențină originalitatea limbii lor și a modului de viață. Autorul, absolut fără niciun temei, căuta să convingă cititorul că utilizarea „limbii moldovenești” în biserica din Basarabia este mult mai veche decât în Moldova de peste Prut⁷⁶.

Într-un mod nu mai puțin ciudat explica Al. Mateevici pierderea de către „românii actuali” a limbii strămoșilor lor, pe când moldovenii-basarabeni, consolidându-se sub scutul bisericii, și-au păzit limba cu râvnă, ca pe un obiect sfânt național⁷⁷.

Din toate acestea, în conformitate cu cerințele politice ale timpului în care a trăit, tânărul Al. Mateevici trăgea concluzia că alipirea Basarabiei la Rusia s-a dovedit a fi „un act de salvare atât a limbii moldovenești”, cât și a serviciului divin în „limba moldovenească”, pe când acțiunile românilor, care s-au străduit să formeze din română o oarecare nouă limbă latină, pasionați de această idee naționalistă, a dus la aceea că limba română a serviciului divin în mod natural a ajuns la „moartea sa națională” (к своей национальной гибели). Basarabia, conform autorului, a fost salvată de această „tragedie a existenței sale naționale și de oficiere a serviciului divin” de către Rusia în anul 1812⁷⁸.

În numărul 42 al *Buletinului Eparhiei Chișinăului* din anul 1911 Al. Mateevici răspundea la o recenzie la articolul său *Momentele influenței bisericesti în geneza și dezvoltarea istorică a limbii moldovenești* (Моменты церковного влияния въ происхождении и историческомъ развитіи молдавскаго языка), recenzie cu titlul «Нечто отъ филологии», publicată în numărul 172 al ziarului *Бессарабская Жизнь* din anul 1911, semnată S. Ci.-ana (С. Ч –ана)⁷⁹. Al. Mateevici pretindea că trebuie să răspundă la recenzia dată, răspuns necesar, scria el, din „interesele adevărului științific”. În răspunsul oferit de A. Mateevici el ține să precizeze că articolul său ținea nu de filologie, ci de istoria bisericii și îl prezenta drept o schiță de popularizare a istoriei bisericesti, iar problemele „lingvisticii moldovenești” sunt abordate tangențial, doar atât cât se referă la problemele istorice bisericesti⁸⁰. În continuare A. Mateevici pretindea că în articolul său *Momentele influenței bisericesti în geneza și dezvoltarea istorică a limbii moldovenești* (Моменты церковного влияния въ происхождении и историческомъ развитіи молдавскаго языка), se face o caracteristică generală a *dialectului basarabean* (subl. – I.E.) din Basarabia centrală și de nord, dar nu din noua (Basarabie – I.E.), ținutul Ismail, unde, specifica el, *se vorbește românește* (subl. – I.E.). Așadar, Al. Mateevici, se pare, înțelegea dialectul basarabean ca pe un *dialect al limbii române*. Referindu-se la referatul lui I. Bianu

⁷⁶ Ал. Матвеевич, *Моменты церковного влияния в происхождении и историческом развитии молдавского языка*, в: *КЕВ*, 1910, № 52, сс. 1931-1932.

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 1932-1933.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 1933-1934.

⁷⁹ Recenzia nu ne-a fost accesibilă.

⁸⁰ Ал. Матвеевич, *Послесловие к статье: „Моменты церковного влияния в происхождении и историческом развитии молдавского языка”*. (По поводу рецензии «Нечто от филологии», опубликованной в № 172 газ. «Бессарабская Жизнь» за 1911 год), в: *КЕВ*, 1911. № 42, сс. 1477-1478.

„Despre introducerea limbii românești în biserica românilor” (1904), Mateevici scrie că profesorul Bianu „tratează problema rolului limbii moldovenești în biserică (subl. – Al.M.)”, pe când el, Al. Mateevici, are în vedere istoria influenței bisericii asupra limbii. De aceea, conchidea Al. Mateevici, este absolut normal că articolul său se încheie cu aceea cu ce numai se începe referatul lui Ioan Bianu, adică cu introducerea limbii naționale în biserica din Moldova și Valahia⁸¹. Astfel, I. Bianu vorbește de *limba română*, Al. Mateevici de „*limba moldovenească*”. În final, Al. Mateevici rămâne pe pozițiile sale referitor la „puritatea limbii basarabene moldovenești față de limba română”⁸².

Evident, teza este profund eronată, or, tânărul Al. Mateevici încerca să asocieze procesul de stagnare a limbii locuitorilor din Basarabia aflați sub regim țarist cu menținerea așa-numitei „purități a limbii” vorbite de locuitorii regiunii dintre Nistru și Prut. Dar am putea noi oare afirma despre „puritatea” limbii ruse din secolele XVI-XVII, față de limba rusă a lui Mihail Lomonosov și Aleksandru Pușkin, și trebuie oare să insistăm ca anume în limba secolelor trecute să se vorbească, fiindcă aceea este mai „curată?”. Limba lui Lomonosov și Pușkin era și ea, într-un anumit fel, o limbă artificială, față de limba secolelor trecute din Rusia, dar aceasta nu însemna lupta împotriva ei și reîntoarcerea la limba „strămoșilor” anteriori secolului al XVIII-lea.

Maturitatea științifică. A doua etapă în evoluția opiniilor lui Alexei Mateevici începea cu apropierea de finalizarea studiilor la Academia Teologică din Kiev. Aici autorul a avut posibilitatea să ia cunoștință și de alte opinii decât acelea care erau inoculate la Seminarul Teologic din Chișinău. Drept consecință, urmează adresările lui Al. Mateevici din aprilie-mai 1913 către specialiști notorii din România de la începutul secolului al XX-lea cum erau Ioan Bianu și Artur Gorovei. Scrisorile cu pricina indică limpede modificarea opiniilor pe problema etnică și lingvistică a locuitorilor băștinași din Basarabia, subliniind, printre multe alte momente, care au fost prezentate mai sus, și dezinteresul științei rusești față de studierea obiectivă a Basarabiei. „Știința rusească, sublinia Al. Mateevici, ce se interesează de limba și cântecele «ciuvașilor» și «calmâcilor» de la Ural și a mongolilor din Rusia asiatică, nici nu-și bate capul de «moldovenii» basarabeni (cuvântul «român» la noi nici nu se mai întrebuițează: rușii cred că «români» și «moldoveni» sunt două vițe cu totul deosebite), ce sunt pentru dânsa o adevărată «țară necunoscută», care nu este nici vrednică pentru cercetări sistematice. Tot ce s-a scris despre noi în rusește, sunt câteva dări de seamă statistice, câteva lucrări întâmplătoare de slavistică română și de istorie bisericească, și acelea se datoresc nu rușilor, ci românilor basarabeni”⁸³.

Afirmația lui Al. Mateevici referitor la aceea că termenul „român” la noi, adică în Basarabia de la începutul secolului al XX-lea, nici nu se mai întrebuițează și rușii consideră că „români” și „moldoveni” ar fi „două vițe cu totul deosebite”, de asemenea atestă profundul proces de dezbinare a neamului românesc de pe cele două maluri ale Prutului. Spre exemplu, Gheorghe Asachi (1788-1869) fixa o situație destul

⁸¹ *Ibidem*, pp. 1478-1480.

⁸² *Ibidem*, p. 1487.

⁸³ *Alexie Mateevici: Genealogii. Iconografie. Evocări*, p. 65.

de interesantă, anume că prin anii 1820-1830 „boierii moldoveni și oamenii din clasa mijlocie preferau să-și spună lor *moldoveni*, în timp ce țăranii își spuneau lor înșiși *români*”⁸⁴. Evident, aceeași era situația la începutul secolului al XIX-lea și în regiunea dintre Nistru și Prut. Având în vedere că masa principală a locuitorilor din Țara Moldovei o alcătuiau țăranii, putem conchide că în momentul anexării Basarabiei de către Imperiul Rus (1812), această majoritate se desemna cu termenul *român*, dar pe parcursul unui secol de dezbinare, așa cum atestă Al. Mateevici, termenul *român*, practic fusese înlăturat din vocabularul țăranilor, locuitorii fiind priviți de către autoritățile țariste doar moldoveni, un alt popor decât românii.

În numărul 30 al *Buletinului Eparhiei Chișinăului* din anul 1913 era publicat articolul lui Al. Mateevici, *Creștinismul în Basarabia (Schiță istorico-bisericească)* [Християнство въ Бессарабіи. (Церковно-исторический очеркъ)]. Chiar în prima notă din subsol, Al. Mateevici indica la *Literatura* utilizată, în primul rând *Românească* (1. Румынская) printre care, alături de studii semnate de specialiști din România (N. Dobrescu, N. Iorga, C. Erbiceanu, Petrescu) în grafie latină, se număra și un articol semnat de Al. Mateevici (*Ал. Мат-чй, студ. ал акад. дин Киев. Кънд ши кум с-ау ынкрецинат молдовений? (Ку прилецул де о сутъ де ані де ла алътураря Басарабіей кътре Русія). «Луминъторюл», май, іуніе, іуліе ши август 1912*). Deci, nu trezește nicio îndoială faptul că Alexei Mateevici recunoștea că articolul său publicat în grafie chirilică în anul 1912 în revista *Luminătorul*, care se edita la Chișinău, a fost scris în *limba română*. A doua categorie de lucrări utilizate de Al. Mateevici au fost lucrările în limba rusă⁸⁵. Ceea ce trebuie de remarcat aici, este faptul că Al. Mateevici nu indica în lista literaturii utilizate și articolul său din anul 1910, pe care l-am examinat mai sus, semn limpede că el nu mai împărtășea opiniile expuse în acel studiu referitoare la limba și la locuitorii din Basarabia.

În studiul publicat în anul 1913, Alexei Mateevici scrie despre cea mai veche populație a Basarabiei, moldovenii, care formează o ramură a *neamului românesc*. În afară de Basarabia și România, mai scrie autorul, românii locuiesc în Bucovina, Transilvania, Banat, Macedonia Turcească, Tesalia, Epir, Serbia, Bulgaria și Grecia⁸⁶. Al. Mateevici era absolut conștient de situația că problema genezei poporului român încă nu este rezolvată, dar, în opinia sa, este sigur faptul că românii, după cum indică însuși numele acestui popor, aparțin grupei romanice și sunt urmașii coloniștilor romani, transferați de Traian în Dacia cucerită de el, dar și a populației dacice băștinașe⁸⁷. Așadar, Al. Mateevici nici nu pune problema originii moldovenilor, ci problema originii românilor, moldovenii fiind considerați o ramură a neamului românesc.

În continuare, Al. Mateevici sublinia că teritoriul actual al României nu este chiar atât de mare, iar soarta istorică a românilor din Valahia și Moldova până la

⁸⁴ Vasile Arvinte, *op. cit.*, p. 69.

⁸⁵ Ал. Матвеевич, *Християнство в Бессарабии (Церковно-исторический очерк)*, в: *КЕВ*, 1913, № 30, сс. 1211-1212.

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 1218.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 1219.

formarea statelor nu este chiar atât de speciale pentru a-i putea deosebi în timp și în modul de acceptare a creștinismului⁸⁸.

Alexei Mateevici scrie și despre formarea la daco-romani a unei limbi deosebite latine noi, care în opinia sa „este limba română”. Din timpul formării acestei limbi latine noi, sau cum o mai numește el, „limba veche românească”⁸⁹, se poate de vorbit și despre români, ca despre o „unitate etnică”⁹⁰. Odată cu formarea tipului etnic românesc, conchidea el, este strâns legată și înflorirea vieții bisericești românești la nord de Dunăre⁹¹.

Amintind de transferul de populație de către hanul bulgar Krum (802-814) pe malul stâng al Dunării⁹², Al. Mateevici era ferm convins că printre prizonierii creștini erau și un număr important de „daco-romani sau români”⁹³.

Referindu-se la alte populații care au trecut pe teritoriul Basarabiei, Al. Mateevici îi amintea pe slavi și pe bulgari și observa că creștinarea bulgarilor și slavilor care locuiau de-a lungul Dunării și Nistrului în limitele Basarabiei, a mers mână în mână cu asimilarea lor de către populația autohtonă, care, în opinia sa, poate fi numită cu tot dreptul *română* sau *moldo-valahă*⁹⁴.

Până la sfinții Kiril (826-869) și Metodieu (815-885), considera Al. Mateevici, noii creștini dintre bulgari și slavi, desigur se foloseau de serviciile preoților greci și latini, *adică daco-romani*, ține să precizeze autorul în paranteze. De asemenea, ei ascultau oficierea serviciului divin fie în greacă, fie în latină, daco-romană, *română*, preciza iarăși Al. Mateevici între paranteze. Anume prin aceasta explica dânsul existența în limba bulgară a elementelor de terminologie românească bisericească și nu numai⁹⁵.

Amintind despre Primul țarat bulgar (680-1018), Al. Mateevici scria că în componența acestuia erau și un număr însemnat de români, de unde și denumirea acestui stat⁹⁶. Concomitent, el sublinia legătura strânsă dintre românii de pe cele două maluri ale Dunării⁹⁷.

În ce privește organizarea bisericii din Moldova, Al. Mateevici considera că sunt destule argumente pentru a admite existența pe teritoriul ei a unei instituții bisericești, cu toate că, la început, nu prea bine organizată, dar cu episcopi, care numeau preoți dintre „locuitorii autohtoni, *adică români*”, dar nu dintre rușii din Galiția, cum cred unii⁹⁸. Referindu-se la perioada de după formarea statelor

⁸⁸ *Ibidem*, nr. 31 și 32, p. 1237.

⁸⁹ *Ibidem*, 1914, nr. 31, p. 1309.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 1301.

⁹¹ *Ibidem*, p. 1302.

⁹² Mai nou a se vedea Laurențiu Nistorescu, *Instituții protostatale daco-române din epoca migrațiilor (I). Un ducat de la gurile Dunării*. Disponibil: <http://www.laurilucus.ro/bibliotheca-lucus/reconstructe-istorice/dacoromania-sec-vii-xiii-dhr/institutii-protostatale-daco> (accesat: 31.10.2020); Ion Barnea, *Dobrogea în secolele VII-X*, p. 2098. Disponibil: <http://revistapeuce.icemtl.ro/wp-content/uploads/Arhiva-Peuce-Serie-veche/02-Peuce-SV-II-1971/15-Barnea.pdf> (accesat: 30.10.2020).

⁹³ Ал. Матвеевич, *Христианство в Бессарабии (Церковно-исторический очерк)*, в: *КЕВ*, 1915, № 1 и 2, с. 11.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 12.

⁹⁶ *Ibidem*, 1915, nr.5, p. 152.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 153.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 156.

medievale la sud și est de munții Carpați la jumătatea secolului al XIV-lea, Al. Mateevici scrie deja de biserica moldovenească, manuscrise slavone cu scris moldovenesc, vorba populară moldovenească, care predomină în Basarabia, poporul moldovean. Tot în acest context, Al. Mateevici amintește și de acea limbă latină din care s-a format „limba moldovenească”, limbă care nu era limba lui Vergilui, Horațiu Ciceron sau Tacit, ci era limba claselor truditoare sărace. Între aceste limbi, probabil exista o mare diferență, conchidea Al. Mateevici⁹⁹.

Este de înțeles, scria Al. Mateevici, că acest dialect particular al poporului roman simplu a constituit baza „limbii moldovenești” actuale, precum și a altor limbi romanice. De aceea, credea el, cuvintele latine folosite în discursul literar nu au dat corespunzătorul termen în „moldovenește”, în același timp sinonimele din limba poporului simplu au nimerit aproape complet în *limba moldo-valahă*¹⁰⁰.

Cu alte cuvinte, în conceptul lui Al. Mateevici, „limba moldovenească” este limba moldo-valahă, iar limba moldo-valahă este limba română. Spre deosebire de articolul publicat în anul 1910, în articolul examinat aici, Al. Mateevici nu mai scrie despre deosebirile dintre „limba moldovenească” și limba română, ambele sintagme sunt utilizate în calitate de sintagme interschimbabile, fără ca autorul să înțeleagă prin ele limbi diferite.

În septembrie 1915, *Buletinul Eparhiei Chișinăului* începea publicarea unui alt studiu al lui Al. Mateevici, consacrat tiparului bisericesc din Moldova. Chiar de la bun început autorul utilizează expresia „circumstanțele vieții politice și bisericești ale țărilor române”¹⁰¹, semn clar al recunoașterii de către dânsul a faptului că și Moldova a fost o Țară Românească. Al. Mateevici utiliza în acest studiu și sintagma „limba moldovenească” dar, în conceptul lui, nicidecum nu reiese că aceasta ar fi o altă limbă decât *limba română*. Al. Mateevici scria că dacă noi întâlnim pentru o perioadă îndelungată de timp tipărituri ale Cărții Sfinte în „limba moldovenească”, editate numai pentru lecturi instructive, dar nu pentru scopuri liturgice, aceasta ar demonstra acea stimă profundă de care se bucura la moldoveni limba bisericii, limba sfântă, dar și acea stare, care silea clerul moldovean să privească cu frică la introducerea în practică oficierea cultului divin în limba poporului, numită de Al. Mateevici „limbă proastă, limbă rumânească”. Așadar, Al. Mateevici era absolut convins că limba poporului din Moldova este limba română. Totuși, este necesar de remarcat că tipărirea cărților sfinte în limba română se făcea nu numai pentru lecturi instructive, ci pentru oficierea serviciului divin în biserică.

Al. Mateevici oferea și o explicație asupra termenului *rumân*, care credea el, inițial, se utiliza și cu sensul de *rob*, iar acum, preciza el, „la moldovenii noștri”, *român* înseamnă *om*¹⁰². Cât privește termenul *rumânesc*, conform lui Al. Mateevici,

⁹⁹ *Ibidem*, nr.6, pp.191-193.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p.193.

¹⁰¹ Свящ. А. Матвеевич, *Молдавское церковно-богослужбное книгопечатание в основных моментах его истории*, в: *КЕВ*, 1915. № 39, с. 1021; Sintagma *Țările române* a fost utilizat încă de Dimitrie Cantemir. A se vedea: Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, I, Editura Minerva, București, 1999, p. 168; II, Editura Minerva, București, 1999, p. 33.

¹⁰² A se vedea și observațiile lingvistice ale lui Vasile Arvinte, care, de asemenea, semnala utilizarea termenului român pentru desemnarea bărbatului, soțului, dar în acete cazuri, termenul “are și sensul generic ‘om’” (Vasile Arvinte, *op. cit.*, pp. 46-47, 55-56, 57).

el însemna *de jos, rob, lipsit de noblete*¹⁰³. Această explicație oferită de Al. Mateevici nu are nimic comun cu realitatea. Se cunoaște foarte bine că sintagma *Țara Rumânească* este utilizat într-o scrisoare originală, scrisă în șimba română în anul 1521. Evident, nici vorbă nu poate fi de o țară a „robilor”, ci de o țară a *românilor*, termenul exprimând sensul etnic al locuitorilor și nu sensul social. În continuare, termenul *rumân, român*, a fost utilizat în tipăriturile ecleziastice din Transilvania secolului al XVI-lea, în tipăriturile din Moldova din secolul al XVII-lea, dar niciodată cu sens social, ci numai pentru a indica apartenența locuitorilor băștinași din Transilvania și Moldova la neamul românesc.

Menționând faptul că primele tipărituri „în limba moldovenească” au fost realizate „nu în limitele statelor românești”, ci în Transilvania, la românii care se aflau sub dominație străină, Al. Mateevici conchidea că „tiparul național a fost impus românilor din afară”, de nemții luterani și ungurii calvini¹⁰⁴. Evident, și în acest caz, Al. Mateevici utiliza sintagma „limba moldovenească” în calitate de sintagmă interschimbabilă cu sintagma *limba română*, fiindcă nicio publicație din Transilvania realizată începând cu jumătatea secolului al XVI-lea nu indică că s-a tipărit în „limba moldovenească”, ci întotdeauna, atunci când a fost cazul, se specifică că tipăritura s-a realizat în *limba românească*.

În același timp, Al. Mateevici nu excludea posibilitatea traducerii cărților în limba română în Țara Moldovei încă în timpul lui Ștefan cel Mare (1457-1504). Al. Mateevici se referea la actele de danie ale domnului Moldovei acordate mănăstirii Humor și înființarea a altor patru mănăstiri în Bucovina – Putna, Pătrăuți, Sfântul Ilie și Voroneț. În conceptul lui Al. Mateevici, anume aceste mănăstiri au pus începutul „activității cărturărești românești”. Ținând cont de faptul, sublinia Al. Mateevici, că „tinerii călugări **români**”, care s-au adunat într-un număr destul de mare la aceste mănăstiri, nu cunoșteau limba slavonă, anume aici, după cum se presupune, călugării au făcut încercarea de a traduce cărțile sfinte „în limba moldovenească”¹⁰⁵.

Către această perioadă de timp, Alexei Mateevici cunoștea deja faptul că prima carte tipărită în limba țăranilor care locuiau în regiunile Amlaș și Seliște din Transilvania românească a fost *Întrebare creștinească*, tipărită la Sibiu în anul 1544 și a fost răspândită printre „românii transilvăneni”. Și tot în legătură cu această tipăritură, Al. Mateevici scrie despre atitudinea suspectă a românilor din Transilvania față de această tipăritură, pentru ca tot despre acești români din Transilvania să afirme că „înzestrând țăranii moldoveni ortodocși cu cateizisul tipărit în limba lor maternă, nemții au început tipărirea cărților sfinte tot în aceeași limbă”, indicând la alte tipărituri realizate în Transilvania în a doua jumătate a sec al XVI-lea¹⁰⁶. Evident că românii din Transilvania (Amlaș și Seliște), nicidecum nu puteau fi „țăranii moldoveni”. Probabil, utilizarea termenului *moldoveni* pentru a desemna pe *românii* din Transilvania nu era altceva decât o metodă de a afirma că locuitorii băștinași din

¹⁰³ Свяц. А. Матвеевич, *Молдавское церковно-богослужбное книгопечатание в основных моментах его истории*, в: *КЕВ*, 1915. № 39, с. 1022.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 1023.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 1024.

¹⁰⁶ *Ibidem*, pp. 1026-1027.

Transilvania și din Moldova sunt în realitate părți componente ale unuia și aceluiași popor, românii, care însă locuiesc în entități statale diferite.

Mai mult chiar, Alexei Mateevici aduce un fragment, în limba originalului, din *Evanghelia* tipărită de Coresi¹⁰⁷ la 1560 în care acesta adresa lucrarea sa „popilor rumânești să înțeleagă și să învețe rumânii, cine-s creștinii”, dar ceva mai jos comentează pasajul în sensul că Coresi s-ar fi adresat „clirului moldovenesc”¹⁰⁸. Cu alte cuvinte, Al. Mateevici punea semnul egalității între sintagmele „popilor rumânești” și „clirului moldovenesc”, care, evident, semnifica un singur popor.

Mai mult chiar, în acest articol, ca și în acel publicat în anul 1910, în câteva rânduri Al. Mateevici utiliza și sintagma „țările moldovenești” (молдавскихъ господарствъ)¹⁰⁹, expresie împrumutată de dânsul, cel mai probabil de la Arsenie Stadnițchi¹¹⁰, care, într-un studiu publicat în anul 1889 oferea basarabenilor o adevărată lecție de românism¹¹¹. A. Stadnițchi menționa că învățământul în „țările române Valahia și Moldova (în componența celei din urmă intra și Basarabia)” se afla în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea într-o stare foarte proastă, știința de carte învățându-se în „limbile slavă, greacă și română”. Autorul amintea și de școlile deschise de Grigore Ghica în prima sa domnie (1727-1733) de limbă elină, slavă și română (румынского)¹¹². Referindu-se la domnia fanarioților, A. Stadnițchi menționa decăderea conștiinței naționale și religioasă a românilor, limba română, sublinia el, era ignorată cu totul și era considerată limbă care se utiliza numai în biserică și de către poporul simplu, în celelalte locuri se auzea doar limbile franceză și greacă. A. Stadnițchi îl amintea pe mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi (1768-1846), care depunea toate eforturile pentru a trezi conștiința națională a românilor¹¹³. În opinia autorului, dese războaie dintre Rusia și Turcia, de asemenea era o cauză a decăderii „cnezatelor moldovenești” (молдавскихъ княжествъ)¹¹⁴. De aceea și învățământul în Basarabia, ca și în țările române (румынскихъ господарствахъ), în componența cărora ea intra, era într-o situație foarte rea¹¹⁵. Așadar, A. Stadnițchi

¹⁰⁷ Despre sursele rumânești ale tipăriturilor lui Coresi a se vedea: Otilia Urs, *Sursele rumânești manuscrise ale tipăriturilor lui Coresi*, în: *Școala Ardeleană*, III, 240 de ani de la moartea marelui arhiepiscop și luptător național Ioan Inochentie Micu-Klein (1768-2008), volum coordonat de Ioan Chindriș și Ciprian Ghișa, Editura „Episcop Vasile Aftenie”, Oradea, 2009, pp. 306-310.

¹⁰⁸ Свѣщ. Ал. Матвеевич, *Молдавское церковно-богослужбное книгопечатание в основных моментах его истории*, в: *КЕВ*, 1915, № 39, с. 1028.

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr. 41, pp. 1099, 1101.

¹¹⁰ Detalii a se vedea Tatiana Varta, *Mitropolitul Arsenie [Stadnițchi] – viața și opera. 50 de ani de la naștere*. Disponibil: [https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Mitropolitul Arsenie stadnițchi – viața și opera. 150 de ani de la naștere.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Mitropolitul_Arsenie_stadnițchi_-_viata_si_opera_150_de_anii_de_la_nastere.pdf) (accesat: 3.11.2020).

¹¹¹ Avxentii Gheorghe Stadnițchi era originar din satul Comarova, ținutul Hotin. Studiile primare le obține la școala teologică din Edineț. După încheierea studiilor la Seminarul Teologic din Chișinău, a fost repartizat la școala din Edineț, învățător de geografie, cânt bisericesc și caligrafie. În anii 1881-1883 învață la Academia Teologică din Kiev și obține gradul de doctor în teologie, ulterior, cadru didactic la Seminarul Teologic din Chișinău (1885-1895), unde predă limba greacă, apoi pleacă la Petersburg. Alte detalii a se vedea: *Проводы преподавателя Семинаріи Авксентія Георгіевича Стадницкаго, переизбраннаго на должность инспектора Новгородской духовной Семинаріи*, в: *КЕВ*, 1896, № 2, сс. 53-54.

¹¹² Авксентій Стадницкий, *Меры о развитіи просвещения в Бессарабии по присоединении ея к Россіи в 1812 году*, в: *КЕВ*, 1889, № 5, с. 212.

¹¹³ *Ibidem*, p. 214.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 215.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 215.

utiliza sintagmele „cnezatelor moldovenești” (молдавскихъ княжествъ) și „țările române” (румынскихъ господарствахъ) în calitate de sintagme interschimbabile.

Alexei Mateevici mai indica la aceea că în Valahia la introducerea „tiparului moldovenesc” a contribuit în mod esențial Udriște Năsturel (cca 1596-1659), care era apreciat drept „frumusețea și mândria științei de carte românești a vremii”, acesta reușind să găsească „catehizisul calvinesc tipărit în limba română”¹¹⁶. Este vorba de acel *Catehizis* de orientare calvină, tipărit în Transilvania, la care mitropolitul Moldovei Varlaam a dat renumitul *Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc* tipărit la Iași în anul 1645.

Amintind de prima carte în limba română editată la Govora pe timpul lui Matei Basarab¹¹⁷ și de *Carte românească de învățătură*, editată de asemenea în limba română¹¹⁸, Al. Mateevici se grăbește să scrie și despre „ultima carte moldovenească”, tipărită în epoca lui Matei Basarab, tipăritură care, în opinia sa, atestă cerința din ce în ce mai mare de cărți religioase românești¹¹⁹. Evident că la Govora nicidecum nu putea fi tipărită o carte în „limba molodvenească”.

Referindu-se la activitatea domnului Țării Românești Matei Basarab și a domnului Țării Moldovei Vasile Lupu, Al. Mateevici considera că împreună cu tiparul, acești doi domni au introdus „limba moldovenească” în oficierea cultului divin¹²⁰, pentru ca puțin mai jos să afirme că acuma noi știm că înființarea tipografiilor naționale a fost chestiunea conștiinței personale și a voinței libere a lui Lupu și Basarab, că „oficial ei nu au declarat limba română, limba bisericii și în oficierea cultului divin nu au introdus-o pe deplin¹²¹. Și urmează formidabila concluzie a lui Al. Mateevici: „Nici unul, nici celălalt nu au avut absolut niciun motiv de a introduce limba moldovenească în cult, deoarece această limbă a fost de mult timp folosită în egală măsură cu limba slavă, iar în ultimul timp, cu greaca, chiar dacă numai în calitate de „copil adoptiv” al bisericii”¹²². Așadar, Al. Mateevici utiliza sintagmele „limba moldovenească” și limba română în calitate de sintagme interschimbabile, limba ca atare fiind una singură.

Conform lui Al. Mateevici, cărțile tipărite erau destinate nu numai locuitorilor Valahiei și Moldovei, ci „pentru toți românii”, atât din cnezate, cât și din țări străine, despre care fapt, sublinia autorul, atestă în *Predosloviile* sale mitropolitul Varlaam. Limba acestor cărți, concluziona Al. Mateevici, este de *obște românească* (общерумынский), lipsită de stratificări străine și particularități, este, preciza el, limba în care vorbesc moldovenii din raioanele centrale și de nord, limba ținuturilor vechi moldovenești ale Basarabiei noastre¹²³.

¹¹⁶ Свящ. А. Матвеевич, *Молдавское церковно-богослужбное книгопечатание в основных моментах его истории*, в: *КЕВ*, 1915, № 41, с. 1101.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 1102.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 1107.

¹¹⁹ *Ibidem*, nr. 43, p. 1191.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 1191.

¹²¹ *Ibidem*, p. 1193.

¹²² *Ibidem*, p. 1193.

¹²³ *Ibidem*, pp. 1196-1197.

Un alt mare cărturar al Moldovei a fost Dosoftei, care, conform lui Al. Mateevici, cunoștea limbile „latină, greacă, română și poloneză”¹²⁴. Toate lucrările sale Dosoftei le-a tipărit când era mitropolit al Moldovei și Sucevei, lucrări în limba română care ar fi rămas în manuscris, constata Al. Mateevici, nu au fost descoperite¹²⁵. În anul 1679 Dosoftei a tipărit prima *Liturghie* „în limba moldovenească”, în anul 1683 a urmat a doua ediție a ei, iar în anul următor Dosoftei a tipărit *Psaltiria slavo-română*, „textul românesc al acesteia a servit pentru a sa *Psaltirie* în versuri”¹²⁶.

Alexei Mateevici ține să sublinieze că cea mai importantă tipăritură *valahă* a acestei epoci este „Biblia în limba moldovenească”¹²⁷. Al. Mateevici avea în vedere *Bibilia* tipărită la București în anul 1688, dar este limpede că ea nicidecum nu a fost tipărită în „limba moldovenească”, ci în *limba română*, la care fapt se indică chiar în titlul acesteia: *Biblia, adecă Dumnezeiasca scriptură ale cei vechi și ale cei noao lege toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înțelegerea limbii rumânești cu porunca preabunului creștin și luminatului domn Ioan Șarban Cantacozino Basarabă voievoda ...*¹²⁸. De asemenea, Alexei Mateevici mai amintește de *Octoihul moldovenesc* tipărit la Târgoviște în anul 1713, *Liturghia românească* și în anul 1715, un asemenea, adică românesc, *Ceasoslov*¹²⁹.

Subliniind încă odată că tipăriturile în limba română erau răspândite în Moldova, Valahia și Transilvania, Al. Mateevici concluziona că acest schimb de cărți a contribuit la unitatea literară la dezvoltarea limbii și, de asemenea, la unitatea religioasă și menținerea ortodoxiei printre românii dispersați din punct de vedere politic¹³⁰. Și mai făcea Al. Mateevici o precizare importantă: „în parohiile din Basarabia cu populație moldovenească și acum cântă și citesc după cărțile tipărite în Moldova, Valahia și Transilvania”¹³¹. Cu alte cuvinte, Al. Mateevici era absolut conștient de unitatea limbii române în întreg spațiul românesc nord-dunărean: limba utilizată în biserică și vorbită de românii-moldoveni din Basarabia, era aceeași limbă pe care o vorbeau și o ascultau în biserică românii din Țara Românească și Transilvania.

Alexei Mateevici se oprește și la problema întemeierii primei tipografii de la Chișinău, la activitatea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni (1746-1821) și la tipărirea *Bibliei* de la Petersburg în anul 1819 în „limba moldovenească”. Comitetul din Petersburg, dorind să editeze *Biblia* în „limba moldo-valahă” s-a adresat lui G. Bănulescu-Bodoni, rugându-l să trimită la Petersburg *Biblia* „în limba valahă”, care ar servi drept original pentru editarea *Bibliei* în „limba moldo-valahă”¹³². Așadar, și în acest caz, în conceptul lui Al. Mateevici sintagmele „limba moldovenească”, „limba valahă”, „limba moldo-valahă”, nu semnifică altceva decât o singură limbă, limba

¹²⁴ *Ibidem*, nr. 44, p. 1241.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 1244.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 1247.

¹²⁷ *Ibidem*, nr. 45, p. 1266.

¹²⁸ *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia. 1688. Pars I.*, Iași, Genesis, 1995, p. 133.

¹²⁹ Свящ. А. Матвеевич, *Молдавское церковно-богослужбное книгопечатание в основных моментах его истории*, в: *КЕВ*, 1915, № 45, с. 1271.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 1274.

¹³¹ *Ibidem*, p. 1276.

¹³² *Ibidem*, nr. 46, pp. 1295-1296.

română. Se cunoaște foarte bine faptul că *Biblia* de la Petersburg din anul 1819 a fost publicată după *Biblia* de la Blaj din anul 1795, tipăritură realizată în *limba română* de Samuil Micu (1745-1806), unul dintre reprezentanții de vază al Școlii Ardelene¹³³, care, la rândul său, a utilizat *Biblia* tipărită la București în anul 1688, în aceeași limbă română¹³⁴. În adresarea *Cătră cetitoriu*, S. Micu menționa că „Scriptura Sfântă, carea cu cuvânt elinesc și *Bibliia* să zice, de pre limba elinească, din izvodul celor șaptezeci de dascali, românește tălmăcită, la anul 1688, în București s-au fost tipărit, dar cu foarte întunecată și încurcată așezare și întocmire a graiului românesc și mult osibit de vorba cea de acum obicinuită, și mai ales de graiul și de stilul cel din cărțile besericești, care în toate besericile românești să cetesc, și pentru aceea pretutindinea tuturor și de toți iaste cunoscut și înțeles, cât acea tălmăcire aceii Biblii mai pre multe locuri neplăcută urechilor auzitorilor iaste, și foarte cu anevoie de înțeles, ba pre altele locuri tocmai fără de înțeles iaste, care lucru cu mare pagubă sufletească era neamului și besericii românilor”¹³⁵. Aceste circumstanțe l-au determinat pe S. Micu „să mă apuc de atâta lucru și să îndreptez graiul *Bibliei* ceii mai dinainte românește tipărită; iară, mai vârtos, întru adevăr pociu să zic că mai ales Testamântul cel Vechiu, mai mult de Nou, de pre cel elinesc a celor șaptezeci de dascali l-am tălmăcit, care lucru al meu Măria Sa, prealuminatul și preasfințitul domn Ioann Bobb, vlădica a toată Țara Ardealului și al părților Țării Ungurești și al Făgărașului episcop, iară al meu preabun părinte, nu numai l-au ajutat și l-au ocrotit, ci bine au voit și la sine a-l lua, și ca un bun păstoriu, pururea priveghitoriu împregiurul turmei, și cu de-adinsul străduitoriu și grijitoriu de mântuirea sufletelor celor de la marele și întâiul arhiereu, Hristos Dumnezeu, lui încredințate, bine știind că cea mai mare și mai întâie detorie a păstoriului sufletesc iaste propoveduirea cuvântului lui Dumnezeu”¹³⁶, și s-a tipărit „pentru folosul besericii a tot neamul românesc”¹³⁷. Apreciind efortul cărturăresc al lui S. Micu, doi cercetători români contemporani, Niculina Iacob și Ioan Chindriș scriu că „în acest fel, lătită în toată românimea prin reeditările succesive în diferite locuri (S.Petersburg – 1819, Buzău – 1854-1856, Sibiu – 1856-1858, București – 1914 – *I.E.*), *Biblia de la Blaj* a devenit *Biblia națională a românilor*”¹³⁸.

Acest joc al lui Al. Mateevici cu sintagmele „limba moldovenească”, „limba valahă”, „limba moldo-valahă”, în opinia noastră, urmărește doar un singur scop,

¹³³ A se vedea îndeosebi studiul: Gh. Chivu, *Școala Ardeleană și regionalismul*. Disponibil: [http://www.inst-puscariu.ro/SextilPuscariu/SPIII/pagini/CSP_III \[Pages 100 - 110\].pdf](http://www.inst-puscariu.ro/SextilPuscariu/SPIII/pagini/CSP_III [Pages 100 - 110].pdf) (accesat: 03.11.2020); Florica-Elisabeta Nuțiu, *Contribuția Școlii Ardelene la dezvoltarea limbii române literare*. Disponibil: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A19290/pdf> (accesat: 03.11.2020); *Școala Ardeleană / antologie de texte alcăt. și coord. de Eugen Pavel; pref. de Eugen Simion*, volumul I, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2018. Disponibil: http://www.inst-puscariu.ro/Scoala-Ardeleana_Vol-01.pdf (accesat: 03.11.2020).

¹³⁴ *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia. 1688*. Pars I. Genesis. Iași, 1995, pp. 34-35.

¹³⁵ Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Samuil Micu în mărturii antologice*, Ed. Silviu Hodiș. Târgu Lăpuș, Galaxia Gutenberg, 2010, p. 27.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 27.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 28.

¹³⁸ Niculina Iacob, Ioan Chindriș, *Biblia lui Victor Smigelschi – cea dintâi versiune exegetică a textului Biblic în cultura românească*, în: *Școala Ardeleană*, III, 240 de ani de la moartea marelui arhiereu și luptător național Ioan Inochentie Micu-Klein (1768-2008), volum coordonat de Ioan Chindriș și Ciprian Ghișa, Editura „Episcop Vasile Aftenie”, Oradea, 2009, p. 273.

anume de a indica adevărata identitate a limbii care se vorbea în Basarabia, limbă în care a fost tipărită și *Bibila* de la Petersburg în anul 1819, *anume limba română*, după tipăritura de la Blaj din anul 1795.

Ideile enunțate de Alexei Mateevici erau foarte importante pentru timpul său în Basarabia țaristă: el promova ideea că locuitorii băștinași ai Moldovei, Țării Românești, Transilvaniei și Basarabiei sunt unii și aceeași, ei vorbesc aceeași limbă, pe care s-a arătat, autorul o desemnează cu mai multe sintagme, dar care, în esența ei, este una și aceeași limbă, limba română. Anume acest aspect se educa la țăranul basarabean de către Al. Mateevici în cel de al doilea deceniu al secolului al XX-lea.

Conceptul lui Alexei Mateevici referitor la limba și apartenența națională a locuitorilor băștinași din Basarabia culmina cu discursul ținut la primul Congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia din luna mai 1917. Transmițând delegaților Congresului „felicitările mele de moldovean”, Al. Mateevici le dă acestora „unele sfaturi frățești”, dintre care, în legătură cu problema pe care o examinăm în acest articol merită a fi prezentate următoarele: „Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire am văzut astăzi că între d-voastră nu toți sunt uniți asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții — cei mai puțini — români. Ei bine, dacă ați luat asupra d-voastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel întreg învățământul e fără rost. Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania. (Aplauze.) Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci și zic români. Așa trebuie să facem și noi! (Aplauze.)

Asta nu însemnează separatism, căci și cei din Transilvania, și cei din Bucovina, și cei din America se numesc tot români.

Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți rătăciți. Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii.

Aceasta trebuie să le-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați. Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă”¹³⁹.

Într-o altă luare de cuvânt în cadrul Congresului amintit, Alexei Mateevici a mai menționat: „N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba. (Aplauze.) Unii zic că limba românească e franțuzită. Asta nu-i adevărat! Ce e drept, sunt și în România unii rătăciți în ce privește limba, dar trebuie să se știe că cel mai puternic curent acolo e cel popular în limbă și în literatură. Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecât la limba literară românească!”¹⁴⁰. Lucrurile sunt spuse de către Al. Mateevici atât de clar, încât orice comentarii ar fi în acest caz de prisos.

Concluzii. În încheiere la cele de mai sus se poate afirma că în persoana lui Alexei Mateevici noi urmărim procesul de căutare de către intelectualitatea

¹³⁹ Al. Mateevici, *Cuvântarea la primul congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia*. Disponibil: <http://www.moldovenii.md/section/literature-document/sectionId/473/id/1875> (accesat: 15.09.2020).

¹⁴⁰ *Ibidem*.

basarabeană a identității sale naționale. Exemplul acestuia indică limpede că țarismul ținea masele de țărani din Basarabia într-un întuneric intelectual și tindea să formeze o „națiune moldovenească” rusificată. Succesele acestei politici nu au întârziat să vină, chiar tânărul Alexei Mateevici publica (1910) un articol în care „demonstra” deosebirea limbii moldovenești de limba română. Totuși, acest concept al autorului nu a fost de lungă durată. Studiile la Academia Teologică din Kiev i-au deschis noi orizonturi, iar căutările insistente l-au dus la știința istorică românească a timpului, la specialiști notorii în problemele la care el căuta răspuns, ceea ce ulterior s-a materializat în scrierile și discursurile sale. În procesul evoluției lui Alexei Mateevici cu privire la problemele limbii și apartenenței etnice a populației băștinașe din Basarabia, putem evidenția două etape. Anul 1913, când Al. Mateevici finaliza studiile la Academia Teologică din Kiev, apare limpede ca an distinctiv al acestor două etape, el marchează maturitatea profesională în problemele complicate pe care le examinează. În această perioadă de timp, „limba moldovenească” nu mai apare ca o limbă deosebită de limba română, iar moldovenii-basarabeni sunt recunoscuți și ei parte componentă a națiunii române. Utilizarea sincronică a sintagmelor „limba moldovenească” și limba română pentru a desemna limba vorbită de locuitorii din Țara Românească, Transilvania, Țara Moldovei și Basarabia nu semnifică la Al. Mateevici altceva decât unitatea lingvistică și etnică a locuitorilor, unitate exprimată destul de concis în discursul ținut la Congresul învățătorilor din Basarabia în luna mai 1917, când dânsul a menționat fără echivoc că moldovenii din Basarabia sunt români, iar limba vorbită de ei este limba română.

Ion EREMIĂ,
doctor habilitat, profesor universitar,
Universitatea de Stat din Moldova,
e-mail: ioneremia2007@gmail.com